

56. rész

Mottó:

„Amelyik nemzet a múltját nem ismeri, az a jelenét sem érti, s a jövőjét meg nem teremtheti!”

Öt perc történelem fiataloknak és minden érdeklődőnek

Magyar sors – magyar történelem

Európának szüksége van Magyarországra... amely soha nem hagyta magát legyőzni

A felvilágosodás kora Magyarországon. A gazdasági és társadalmi fejlődés – 1526 óta folyamatosan – a Habsburg érdekeknek volt alárendelve

II. József eseményekben gazdag évtizede

A család a mai Svájc területének északi határánál fekvő Habsburg (*Habichtsburg* – *Héjavár*) váráról kapta a nevét. Európa egyik legnagyobb, legbefolyásosabb uralkodóháza az évszázadok során két ágra szakadt. Az Ausztriai-ágra és a Spanyol-ágra. Ez utóbbinak azonban *II. Károly* 1700-ban történt elhunytával magvaszakadt. (Ezt követte a már tárgyalt spanyol örökösödési háború, aminek a Rákóczi-szabadságharc is része volt.) Az osztrák ágat is elérte végzete, amikor 1780-ban

meghalt *Mária Terézia*. Ausztria azonban a Habsburg-Lotaringiai-házból származó *II. József* trónra lépésével tovább fejlődött, aminek árát, mint az elmúlt évszázadok során több esetben, a magyarok fizették meg.

A 11. században alapított Habsburg ház címere. Az oroszlán alakja a mai spanyol címerben is szerepel. A kétfejű sasos osztrák címerben is megtalálható a koronás oroszlán alakja

A történelmi legenda szerint az 1741. március 13-án született József már féléves korában a Habsburg-politika „főszereplője” lett. A pozsonyi országgyűlésen, a Birodalom összeomlásától joggal tartó fiatal császárnő a magyaroktól kért segítséget. Azoktól a magyaroktól, kiknek nyolc évig tartó szabadságharcát három évtizeddel korábban vérbe fojtották. Mária Terézia, a sírdogáló csecsemővel a karján – s ez már valóban a legenda világa – úgy meghatotta a magyar urakat, hogy ennek hatására szavazták meg a komoly válsággal küszködő Bécs számára a kért támogatást. Ekkor, 1741. szeptember 11-én hangzott el a nevezetes mondat: *Vitam et sanguinem!*

A legendás jelenet kétféle ábrázolása az 1741. évi országgyűlésről. Szaporítandó a legendák sorát, Mária Terézia enyhén csipkedte a gyermek fenekét, hogy sírjon, amivel meghatotta az urakat (wikipédia)

Habsburg-Lotaringiai József már gyermekkorában is makacs, ellentmondást nem tűrő egyéniség volt. Nem hallgatott tanítóira, a rá zúduló panaszok ellenére kizárólag a maga választotta utat követte. Nagy hatással volt rá a felvilágosodás eszmevilága, ami aztán mind a gazdasági, művelődési, oktatási, vallási politikáját kialakította. Gazdasági víziója a *kameralizmus* volt, ami a kamara hasznát, az államkincstár jövedelmének gyarapítását célozta. Ez nem volt más, mint a francia és angol *merkantilizmus* ausztriai változata. Lényege, hogy a kivitel (export) jóval meghaladja a behozatal (import) mértékét. A gyarmattartó országok esetében ez jól működött, hiszen a tengeri nagyhatalmak kényük-kedvük szerint kihasználták az igába hajtott, rendelkezésükre álló ember- és nyersanyagbázisukból fakadó előnyüket. Ausztriában ez nem volt ennyire egyszerű. Bécsnek az adók és a *regálék* (felségjogon szedett jövedelmek, amiket a rendszeres adón felül szedtetett be az uralkodó) révén kellett biztosítania a kamara hasznát. Ehhez meg kellett erősíteni a polgárságot, az ipari termelést, s növelni kellett a népesség létszámát. „Ahol a népesség, ott a pénz.” hangoztatták az Udvarban. Ez eddig is birodalmi alapelv volt, a 18. század végétől azonban a gazdaságpolitika kitüntetett iránya lett. Magyarország az „éléskamra”, a nyugati területek – Ausztria, Csehország – pedig az iparosodó, városiasodó, polgárosodó térség szerepét töltötte be.

Mária Terézia gyermekei körében (cultura.hu). A 18. század második felében már a királyi család tagjai is követték a felvilágosult abszolutizmus eszményét, hangoztatták az egyszerű emberek jobb sorsra érdemes életének elősegítését. Ezt a politikát majd később József fejlesztette tovább

József még a Habsburgok „színes” uralkodói listáján is kitűnt ellentmondásos alakjával, viselkedésével. Ez adódott a vele született zárkózottságából, továbbá hosszú éveken át az anyja mellett eltöltött alárendelt helyzetéből. Igaz, hogy apja

halálát követően 1765-ben a Birodalom társuralkodója lett, de erős akaratú anyja mellett nem valósíthatta meg saját politikáját. Még tizenöt évet kellett várnia, hogy valóban ő irányíthasson. A másfél évtized alatt született terveivel, elképzeléseivel, elfojtott indulataival 1780-ban szinte berobbant a Birodalom életébe. (Az anyjával folytatott sok veszekedés ellenére, amikor Mária Terézia meghalt, József őszintén meggyászolta.)

József még 1763-ban megírta *Álmodozások* című államfelfogását, amiben kifejtette, hogy trónra kerülése után korlátlan teljhatalmat kíván megvalósítani. Amikor negyven évesen hatalomra került, nem tudhatta, hogy mennyi ideje van megszámlálhatatlanul terve gyakorlatba ültetéséhez. Uralkodását a türelmetlenség, a sokszor átgondolatlan, nagy horderejű tervek kibocsátása, a gazdasági és társadalmi körülmények figyelmen kívül hagyása jellemezte. Tette mindezt úgy, hogy töredékére csökkentette az udvaroncok létszámát, mondván, ezzel is spórolni kell.

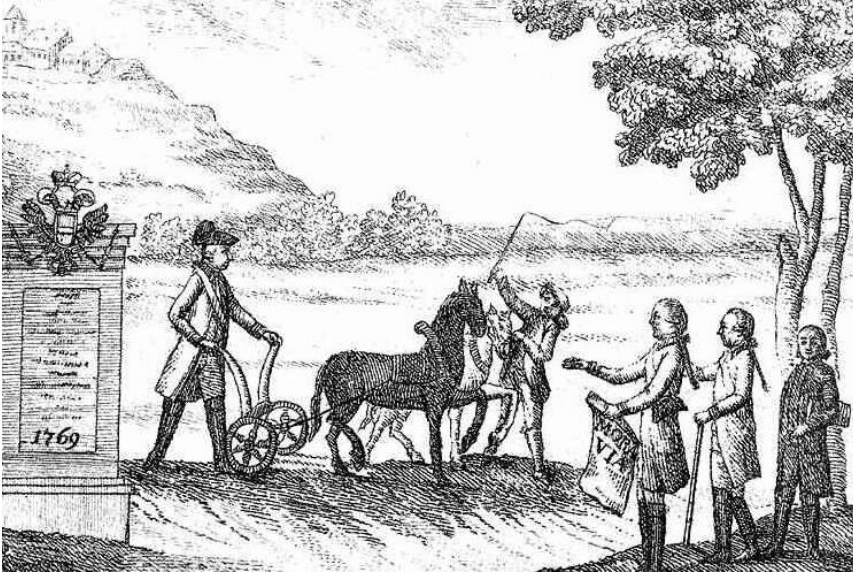
József herceg élete a trónra lépése előtt

Jellemének, egyéniségének alakulását jól példázza az, ahogyan készült az uralkodásra. Puritán életet élt. Kerülte a bálokat, a szórakozás minden fajtáját, nem kereste a nők kegyeit. Akkor érezte jól magát, amikor egyedül volt. Nagy hatással volt rá a felvilágosodás, ám azt csak a Habsburg abszolutizmus keretei között tudta elképzelni. Humán gondolkodására jellemző, hogy például megnyitotta az egyszerű emberek előtt az addig szigorúan zárt császári kerteket. Többek között feloszlatta a Hofburg testőrségét és egy kisebb létszámú, de képzetesebb testületet hozott létre.

Idejének egy részét azzal töltötte, hogy felkereste a Birodalom tartományait. Így például 1768-ban és 1773-ban Magyarországon is járt. Inkognitóban, *Falkenstein gróf* néven Itália, Franciaország és a Német Császárság jeles helyeit is felkereste. Találkozott *Nagy Frigyes* császárral, akire nagy tisztelettel tekintett, mi több, tanítómesterét látta benne.

Utazásai alatt mindenről pontos leírásokat, rajzokat, jegyzeteket készített. Megtiltotta, hogy bárhol ünnepeljék, hogy díszvacsorával várják. Legtöbbször még a nemesek meghívását sem fogadta el, a legegyszerűbb fogadóknál szállt meg. Ezek a gesztusai, akárcsak egyszerű, néha kopott ruházata két célt szolgált. Az egyik, hogy növelje népszerűségét, a másik, hogy példát mutasson a költekező életmód elkerülésére. Ez utóbbiak közül néhány aztán a későbbi rendeleteiben az ellenkező hatást váltotta ki, mint ami a célja volt. A természetes, ősi jogok sárba tiprása

elégedetlenséget szült. (Példaként megemlítendő, hogy a temetkezések alkalmával megtiltotta – hivatkozva a spórolásra – a koporsós temetést.)

Útjai során történt meg nem egyszer, hogy megállította hintáját, s a földön dolgozó jobbágy kezéből kivette az eke szarvát és maga szántott fel néhány barázdát. Egykorú metszet a császári és királyi családi könyvtár gyűjteményéből (Adam J. műve)

József sikertelen házasságai, magába zárkózása

József első felesége *Bourbon Izabella* pármai hercegnő volt, akitől két lánygyermeke született, de mind a két lány még gyermekkorában elhalálozott. Feleségét a fekete himlő vitte el 1763-ban. Második feleségével, *Mária Jozefa* bajor hercegnővel 1765-ben kötött házasságot. A himlő azonban vele is végzett. Második feleségétől gyermeke nem született. József 1765-ben veszítette el apját, *Lotharingiai Ferencet*, s még ebben az évben iktatták a társasági székbe. Magánélete, érzelmi hullámváltozásai, az élet szépségei iránt egyre érzéketlenebbé váló császár egyre jobban bezárkózott. Nem érdekelte más, kizárólag a birodalom ügye.

Hasznos akart lenni, de ezt a hasznosságot az alattvalóktól is elvárta. Mert a gépezet – az állam – csak úgy működik jól, ha mindenki a helyén van és végzi a dolgát. II. József ezt nem országgyűléseken, nem az emberek feudális kizsákmányolásával, nem az udvar előkelőinek vitáival akarta elérni. Úgy gondolta, hogy anyja és Nagy Frigyes felvilágosult abszolutista gondolkodása elegendő muníciót adott neki ahhoz, hogy gyorsan és hatékonyan irányítsa a birodalmát. Ehhez legfőbb eszköznek a pedagógia alkalmazását, a művelt emberfők képzését, az iskoláztatást gondolta. Sokat segített céljai eléréséhez Mária Terézia 1777-es tanügyi rendelete. Az oktatás ügyét II. József már a politika szintjére emelte. Szembe kellett néznie azonban a kívánt jelen és jövő,

illetve a sok évszázados múlt ellentmondásaival. Igaz, hogy üdvös lett volna a falusi gyerekek rendszeres iskolába járatása is, de a parasztcsaládok zöme nem tudott lemondani – sem télen, sem nyáron – a kisgyermek ház körüli munkájáról sem.

II. József német-római császári öltözetben (Hickel festménye). József császárrá koronázásának szertartása (wikipéda)

II. József (1780-1790) uralkodása

Lotaringiai Ferenc és Mária Terézia fia felkészülten került a trónra, de ahogy ő maga is hangoztatta, túl későn. Igaz, folytatta anyja négy évtizedes politikáját, ám neki nem volt újabb négy évtizede arra, hogy kiérlelje és megvalósítsa azt a számtalan tervet, amire eddig nem volt lehetősége. Elég, ha csak a számokat figyeljük. A tíz év alatt, míg trónon volt, több mint hatezer (6200) rendeletet hozott. Szinte ontotta magából az újabb és újabb, sokszor csak az ötletek szintjén maradt uralkodói elvárásokat. (A vasárnapokat nem számítva, naponta két rendelet látott napvilágot.) Nem létezett az az udvari apparátus, ami meg tudott volna birkózni ezzel a hatalmas feladattal.

Sokszor röviden elintézzük II. Józsefnek a magyarokhoz való viszonyát azzal, hogy azért nem koronáztatta meg magát, mert oly nagy mértékben megvetette a magyarokat. (Tegyük azonnal hozzá, hogy a Habsburg uralkodók szinte mindegyikéről elmondható, nem sok jót tettek Magyarországnak a magyar népnek.) Az 1780. november 29-én trónra lépő József a már sokat emlegetett időhiánya, s főleg a magyar nemesség folyamatos ellenállása miatt mondott le a koronázásról és az eskütételről. A kalapos király ragadványnév *Ányos Pál* költő verses röpirata után terjedt el. A 27 évesen elhunyt költő a II. József elleni nemesi ellenállás jeles személyisége volt.

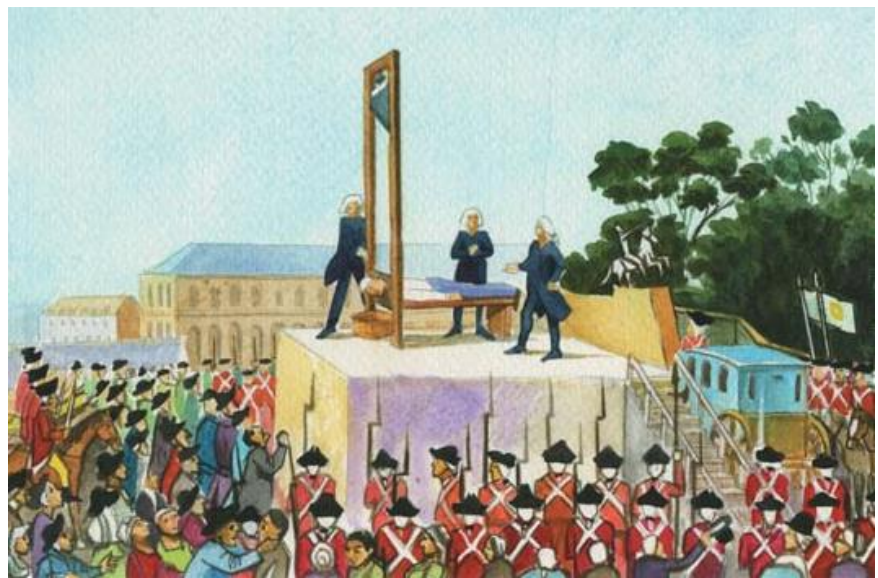
II. József a Császári-Királyi Hadsereg tábornagyi egyenruhájában (Anton von Maron 1774). II. József, a „kalapos király” (Mansfeld metszete)

A magyar nemesség egy jelentős része joggal tiltakozott II. József személye, politikája ellen. Hiszen a császár uralkodása során egyszer sem hívott össze Pozsonyba országgyűlést. Így mentesült minden olyan kööttség alól, ami a magyar rendekkel történő egyeztetések során elkerülhetetlen lett volna. Csak így tudta II. József a saját elképzeléseit érvényre juttatni. A rendeletek egy része hasznos, észszerű, a felvilágosodás elkerülhetetlen változásait hirdette. Más része ellene szólt a megvalósíthatóságnak, sértette a nemesek és jobbágyok elemi érdekeit. Egy harmadik rész pedig a Birodalom (József császár) érdekeit szolgálta, de mélyen megalázta, romba döntötte elsősorban a magyar hagyományokat, szokásokat. (Más nemzetiségek érdekeit is sértette számos rendelet. József elsősorban a birodalom balkáni népeit hangolta a magyarok ellen. Jó példa erre a román parasztok 1784-ben kirobbant magyarellenes felkelése, amit részben Bécsből irányítottak.)

A kor, amelyben II. József élt

A történelem során számos alkalommal és a Föld számos helyén megisméltődött és ma is tetten érhető, hogy egyes uralkodók vagy uralkodó csoportok a *nép nevében, de a nép ellen* gyakorolták, gyakorolják a hatalmukat. Mi azonban maradjunk Európa történelmének, a kontinens kétezer éves kultúrájának, vallásának, társadalmi berendezkedésének, szokásainak, építészetének világánál. Miért érdemel említést ez a téma éppen a 18. század végét, illetve a 19. század elejét tárgyalva? Nem részletezve

a száz évente „beköszönő” nagy történelmi fordulópontokat, érdemes felidézni, hogy az 1789. évi francia forradalom, ami aztán egy jakobinus őrjöngésbe csapott át, megváltoztatta Európa addigi berendezkedését. Majd jön egy *Napóleon* és Párizstól Moszkváig dúl a háború, aminek a Szent Szövetség vet véget 1815-ben, a Brüsszel melletti Waterloonál. Eltelik újabb száz év, s Európában Párizstól Szentpétervárig a Nagy Háború követeli milliók életét, szabja át az országhatárokat, ami 1918-ban egy ideig nyugvópontra tér. A már száz éve egymásnak feszülő „izmusok” alakítják át újra a 20. század elején élő emberek világnézetét. Legveszélyesebbek és legéletképesebbek a kommunizmus és a nemzetiszocializmus, melyeket a gyűlölet és a vérbosszú irányít. A világ megtapasztalhatta a második világháború éveiben és azt követő évtizedekben ezt a vérbosszút. Eltelt újabb száz év, s az izmusok újra, még fondorlatosabb módon, még nagyobb hévvel, most Brüsszeltől Moszkváig, ismét szedik áldozataikat. Teszik mindezt, mint korábban is minden esetben, a demokrácia jegyében. A mi szeretett Európánk pedig belepusztul ebbe a nagy demokráciába.

A jakobinusok meggyőző ereje. Az országban 44.000 guillotine működött, ami példátlan vérfürdőt eredményezett. Ártatlan emberek ezreit végezték ki a városok főterein úgy, hogy közben népünnepélyt rendeztek

Igaz, hogy II. József nem érte meg sógora, XVI. Lajos francia király, illetve testvére, a francia királyné, *Marie Antoinette* lefejezését. Nem érte meg a franciaországi Vendée-vidéken történt embertelen vérfürdőt, amit a jakobinusok rendeztek honfitársaik ellen. Nem érte meg azt a pusztító polgárháborút, ami Franciaország földjén dúlt. Az előzményeit azonban már megélte, hiszen – bár ő soha nem tagadta meg hitét – jelét adta a római katolikus egyház elleni fellépésnek, amikor szembe szállt a pápával, vagy megszüntette a szerzetesrendeket. Utódai, *II. Lipót* és *I. Ferenc* már tanultak a francia példából, amiről a későbbiekben még lesz szó. Az azért a

Habsburg Birodalomban nem fordulhatott elő, hogy csupán az ideológia jegyében, tömegesen végezzenek ki főnemeseket és kispapokat, városi polgárokat és földműveseket, papokat és munkásokat. (Ezek a vérfürdők mindmáig beleivódtak az európai népek lelkébe. Ezért lehet az, hogy a diktatórikus baloldali és jobboldali erők minden esetben csak államcsínnyel kerülhettek hatalomra.)

A Nagy Háború „meggyőző ereje” többek között a tank és a tengeralattjáró

A teljesség kedvéért menjünk visszafelé is az európai történelem országútján. Hiszen nem alap nélküli a mondás, hogy a történelem az élet tanítómestere. Tegyük hozzá, kellene, hogy legyen! II. József előtt száz évvel, a 17. században a török kiűzése jelentette a legnagyobb fordulatot Európában. A 16. század a reformáció elterjedésével kezdődik, majd a véres vallásháborúkkal folytatódik. A 15. század elején Husz János fellépése indít el Európában egy önpusztító folyamatot, a huszita háborúkat. Háborúk mindig voltak, amelyek földterületekért, hatalomért, egymás javainak megszerzéséért zajlottak. A 15. század elejétől a százévenként ismétlődő támadások azonban a Vatikán, illetve a kereszténység ellen indultak. Ez a folyamat a 21. század elejére egyre intenzívebb formában tapasztalható. A Földön több száz vallás, egyház létezik, de közülük a legdühödtebb támadások a kereszténységet érintik.

A jozefinista rendeletek

Az első és egyik legfontosabb az 1781-ben kiadott *türelmi rendelet* volt. József, mint minden Habsburg és az osztrák alattvalók többsége a római katolikus vallást követte. Bécs urai messze nem értettek egyet a francia forradalom vallásüldöző nézeteivel. II. József azonban a keresztények mellett a keresztyének (evangélikusok, reformárusok,

unitáriusok), illetve az ortodox egyház, sőt a zsidóság jogait is elismerte, támogatta. Amikor például 83000 magyarországi zsidó helyzetét rendezte, annak már ára is volt. Többek között a zsidóknak német vezetéknevet kellett felvenniük. A rendelet alkotói arra hivatkoztak, hogy így könnyebb és számukra is előnyösebb a nyilvántartásuk. A zsidók jogot kaptak a városi hivatalok ügyeinek intézésére is, amivel viszont kiváltották a régi polgári értelmiség ellenállását. A császár a következő évben feloszlatta azokat a szerzetesrendeket, amelyek szerinte nem végeztek hasznos munkát. Ezek közé sorolták az oktató-nevelő, ipari, mezőgazdasági, illetve betegápoló tevékenységet. Amikor azonban a császár 1786-ban kihirdette a pálos rend feloszlátását és birtokaik elkobzását, egyértelművé vált, hogy a vallási türelmetlenség mellett döntéseiben szerepet kapott a magyarellenesség is, hiszen az egyetlen magyar alapítású rend betiltása a nemzeti érzékenységet is célba vette.

Római katolikus, evangélikus, református, ortodox és zsidó jelképek

II. József uralkodói engedélyhez kötötte Magyarországon a pápai bullák kihirdetését. További terve volt, hogy állami kézbe vonja a papképzést, hivatkozva arra, hogy művelt papok hirdessék az igét a szószékről. Továbbá csorbította a Szent István által megszerzett apostoli hatalmat, ami a Magyar Királyság kiváltsága volt. Ugyanakkor korlátozta az egyházi ünnepek számát. A már említett koporsós temetkezés tiltása mellett szabályozta a templomi gyertyaégetést, szintén a spórolásra hivatkozva. A kereszténység elleni támadásoknak ebben a nehéz időszakban a trónon ülő VI. Pius

(1775-1799) pápa nem tudott gátat vetni. A papokat gyilkoló francia forradalom, az egyház hatalmát nyirbáló II. József (még előtte vagyunk Napóleon hatalomra kerülésének) arra ösztönözték a pápát, hogy 1782-ben Bécsbe látogasson. A „fordított Canossa-járással” VI. Pius azt szerette volna elérni, hogy II. József vonja vissza a Római Egyházat érintő rendeleteit. A Bécsbe tett pápai út azonban sikertelen volt. A kalapos király nem engedett felvilágosult nézeteiből. Végső célja az *államegyház* megteremtése volt, amit majd aztán Napóleon valósít meg a császári Franciaországban.

A kalapos királyt nem csupán az egyház elleni magatartása jellemezte. Hidegen hagyta birodalma népeinek – elsősorban a magyarokénak – nemzeti történelme, de az ősi hagyományokat sem tisztelte. Minden tettét arra a téves hitre alapozta, hogy nemes és paraszt, polgár és értelmiségi egyet ért gondolataival, hiszen azok észszerűek voltak, s a birodalom érdekeit szolgálták.

VI. Pius pápa a sorsfordító 18. század végén ült a pápai trónon.

II. József a Szent István által alapított vármegye rendszert próbálta megszüntetni, amikor 1785-ben az országot tíz kerületre osztotta fel

A rendeletözünből ki kell emelnünk az 1783-ban életbe lépő *területfelosztási rendeletet*. II. József talán jószándékú, felvilágosult intézkedései között szerepelt jónéhány olyan, ami a nyolc évszázados magyar történelmet, kultúrát, jogi rendszert alapjaiban rengette meg, s nem számolt a magyar nemesség és a népesség zömének jogos ellenállásával. A legnagyobb hibát II. József a magyarok ellen azzal követte el, hogy semmibe vette az ország több évszázados történelmét, az Árpád óta egymásra épülő korszakokban rejlő erőt és hitet. Lehet, hogy ezt meg lehetett tenni a mindig

hajlékony csehekkel, a kevésbé hajlékony, de az érdekeik mentén megnyerhető horvátokkal és a birodalom más népeivel, de a magyarokkal nem. Ennek a meggondolatlan politikának az egyik állomása volt, amikor 1782-ben *átalakította az államszervezetet*. Egy rendelettel egyesítette a *Helytartótanácsot* és a *Magyar Kamarát*, hozzácsatolva a *Magyar*, valamint az *Erdélyi Kancelláriát*. Ez Bécsből nézve talán racionálisnak, de mindenképpen központosítottnak tűnt, ám mélyen sértette a magyar arisztokrácia és a hivatali rendszer érdekeit.

A Helytartótanács épülete a Budai Várban. Pálffy Károly a Magyar Udvari Kancellária vezetője 1787-1807 között

A sérelmi politika közé tartozott, amikor József a Szent Koronát 1784. április 13-án Pozsonyból Bécsbe, a császári kincstárba vitette, ahol, mint egy múzeumi tárgyat helyezték el. Jelezve, hogy József nem kívánja megkoronáztatni magát. Ezt sem előtte, sem utána egyik Habsburg király sem merte megtenni. (A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy ez a sors várt a többi társország koronájára is.)

Hasonló nemzetcsönkítást végzett a kalapos király, amikor kiadta a *nyelvrendeletet*, amikor szabályozta a könyvkiadást és számos más, a magyar fejlődést gátló intézkedést hozott. A központosítás biztos jele volt, amikor a latin helyett a *német* lett a birodalom *hivatalos nyelve*. Többek között elrendelte, hogy Magyarországon 1784-1787 között tartsanak *népszámlálást*. Ez felzaklatta a lakosságot, mert az adók emelését, a központi ellenőrzés veszélyét látták benne. Nem tévedtek sokat, mert ez alapján rendelték el az újoncozást, a földmérést, a bécsi hivatalok felállítását. A

népszámlálást segítette, hogy a házakra sorszámot raktak. Ez értelmetlen dolognak számított, de mint minden előkészítetlen, gyors intézkedés, ez is kiváltotta az emberek bizalmatlanságát.

Nagyobb horderejű volt, s messzemenő történelmi eseményeket okozott a Bécs által gerjesztett *Horea, Closca és Crisan vezette román parasztfelkelés*. Ez kiváló ürügyet szolgáltatott Józsefnek az 1785-ben életbe léptetett *jobbágyrendelet* kiadásához. A jobbágyok helyzetén kívánt javítani, amelyek között szerepelt a szabad költözködés engedélyezése, segítette a fiatal párok házasodását, a különféle mesterségek elsajátítását. Az állam azzal is támogatta a parasztokat, amikor az uraik elleni perek költségeit fedezte. 1787-ben a felvilágosodás jegyében eltörölték a halálbüntetést, sőt még a jobbágy elnevezést is megtiltották. Az a bécsi elképzelés, hogy egységes adót vessenek ki a parasztokra és nemesekre a földterület nagysága alapján, a magyar nemességet még jobban II. József ellen hangolta. A III. Károly által elkezdett, majd Mária Terézia idején tömegessé váló *sváb betelepítési programot* József császár is folytatta. Uralkodása idején mintegy harmincezer sváb paraszt kapott jelentős engedményekkel földet Magyarországon, elsősorban a Bánátban.

A románok az Erdélyi Fejedelemség központját alakították át a román történelem színterévé, eltüntetve a korábban virágzó magyar fejedelmi főváros jelentőségét

A véres román felkelés ellen a magyarok sokáig nem mertek fegyvert fogni, félve a Habsburgok megtorlásától, akik szították, támogatták a román parasztokat. Végül az erdélyi nemesség összefogott a fosztogató, értelmetlenül gyilkoló románok ellen, s leverte a lázadást. Bécs követelésére a felkelők közül csak a három parasztvezetőt végezték ki, akiket a románok ma is nemzeti hőseik között tartanak számon.

A jozefinista külpolitika

Tekintettel arra, hogy II. József mindent a birodalmi belpolitika nagyítóján át nézett, a külpolitikája is katasztrofálisra sikeredett. Figyelmeztető jel kellett volna legyen, hogy az egyik leggazdagabb tartomány, Németalföld elszakadt Béctől. A Habsburg császár ezt követően a korszak egyik legnagyobb uralkodójával, *II. Katalin* orosz cárnővel lépett szövetségre. Ennek egyik oka a kelet felé nyitás gondolata, a másik oka pedig az lehetett, hogy a francia forradalomnak már az előzményeit is elutasította a felvilágosult, ám konzervatív katolikus II. József. Ráadásul Ausztria belesodródott az 1787-ben kirobbant orosz-török háborúba, aminek terheit a magyar nemesség viselte. Az Oszmán Birodalom elleni harcok súlyos vérvesztést és gazdasági károkat okoztak, ami fokozta a magyar arisztokrácia Bécs iránti ellenszenvét. A belpolitikai helyzet annyira elmérgesedett, hogy a magyarok már Poroszországgal tárgyaltak, mert Bécs elnyomó politikáját Berlin szövetségére szerették volna felcserélni. A fronton tartózkodó József helyzetét súlyosbította, hogy megbetegedett, s haza kellett utaznia Bécsbe. A tüdőbaj, ami megtámadta szervezetét, nem múlt el, egy évnyi szenvedés után ez okozta a halálát.

Nagy Katalin (1762-1796) cárnő. A kalapos király lovas szobra a Hofburg előtt hirdeti, hogy Ausztria ma is tisztelettel és megbecsüléssel gondol II. József császárra. A szobor talapzatának felirata: „II. József, aki a közjónak élt, nem sokáig, de teljesen” II. Frigyes (1740-1786) porosz király, Mária Terézia és II. József kortársa

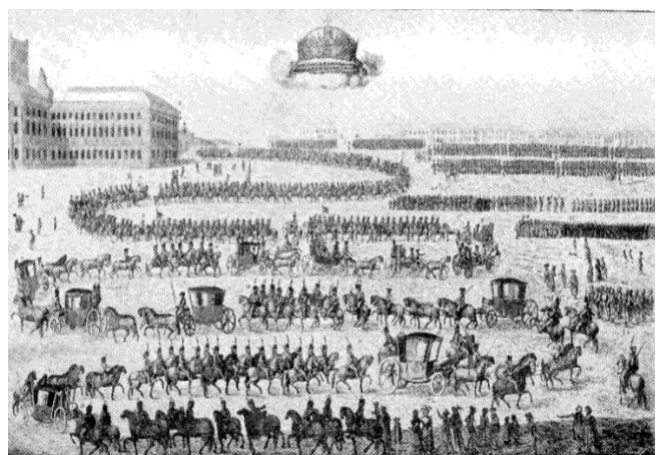
A nevezetes tollvonás

Az idézett alcím ifj. Barta Jánosnak, a témával foglalkozó könyvcíme után vált ismertté a magyar történetírásban. A bécsi betegágyában haldokló király érezte

kilátástalan helyzetét, s hogy mentse, ami menthető, 1790. január 28-án visszavonta csaknem minden rendeletét. Az egyik legnagyobb hibája, amit a magyarok nem tudtak neki megbocsátani, a Szent Korona Bécsbe vitele és a koronázás lebecsülése volt. Szimbolikus jelentőségűnek tekinthető, hogy a Szent Korona 1790. február 20-án diadalmenetben érkezett Budára. Azon a napon, amikor József császár távozott az élők sorából.

II. József halálos ágyán (mnt.gov.hu). A koronát elutasító Habsburg császár

A Bécsből Budára tartó Szent Korona Esztergomba érkezése és a legfőbb magyar méltóságok általi fogadtatása. A Szent Korona megérkezése Budára

Rendeletek százai estek áldozatául a türelmetlen józsefi politikának. Csupán a *türelmi-, a jobbágy- és az alsópapságot érintő rendeletek* maradtak érvényben, a

többi hatályon kívülre került. A döntést maga a császár hozta meg, amikor sajátkezűleg írta alá a rendeletek visszavonásáról szóló okiratot.

II. Lipót uralkodása

A kalapos királyt a trónon öccse, Lipót követte. Az 1438-ban megkoronázott *I. Albert (1438-1439)* volt az első Habsburg uralkodó, aki a magyar trónra került. Az 1438-tól 1918-ig, *IV. Károly (1916-1918)* trónjának megszűntéig – 480 esztendőn keresztül – kisebb-nagyobb megszakításokkal huszonhárom Habsburg és Habsburg-Lotaringiai király formálta a magyar történelmet. Kevés jót és több rosszat el lehet mondani róluk, hiszen közel fél évezreden keresztül meghatározói voltak az önálló Magyar Királyság megszűntetésének. A kevés jót az a *II. Lipót (1790-1792)* ajándékozta a magyar népnek, akinek sajnos csak két év jutott arra, hogy sikerre vigye politikáját.

Pompeo Batoninak, az 1769-ben készült festménye II. Józsefet és öccsét, Lipótot – az akkor Toszkána hercegét – ábrázolja. Lipót toszkán herceg és családja (Johann Zoffany festménye, 1776)

Jó képességű, szorgalmas fiatalember volt. Kiváló, a természettudományok és a humán tudományok terén is felkészült nevelőinek köszönhetően már húsz éves kora előtt jártas volt a jogi, természettudományos és humán műveltség számos területén, s öt nyelven beszélt. Sok tulajdonságot az apjától örökölt, ami többek között melankolikus viselkedésében nyilvánult meg. Mária Terézia kifogásolta elhanyagolt öltözetét, az alsóbbrendű emberekkel történő szívélyes kapcsolatát, s hogy a stílusára

sem viselkedésében, sem például az írására nem sok gondot fordított. Életének jelentős fordulója volt, amikor 1765-ben Innsbruckban házasságot kötött spanyol menyasszonyával. Két héttel később meghalt édesapja, Ferenc császár, ami azért is tragikus volt számára, mert talán hozzá kötődött leginkább, s halála hirtelen, váratlan volt. Lipót ekkor az örökség részeként trónra lépett Toscanában.

Mária Ludovika spanyol hercegnő portréja (Anton Raphael Mengs 1770-ben készült festménye). Firenze, Toscanai hercegség központja a 18. század végén, a 19. század elején

Lipót feleségével együtt Firenzébe utazott, ahol ünneplő tömeg várta az új uralkodót. Az első konfliktus éppen bátyjával, József herceggel alakult ki, aki követelte az atyai örökségből neki járó toscanai pénzt. Az ellentétek a két testvér között életük végéig megmaradtak. A felvilágosult nézetek követő Lipót herceg népszerűségével, tetteivel, alattvalóinak javuló életmódjával virágzó mintaállammá ette Toscanát. Az államügyek irányításában segítségére volt az a reformtársaság, aminek tagjait Lipót válogatta ki. Elsősorban az adózás, a földbérletek átszervezése, a földbirtokok megművelésének fejlesztése nyerte el az egyébként is fejlett itáliai állam lakosainak tetszését. A toscanai katonaság megszüntetése, a rendőrség és a közegészségügy reformja azonban az érintettek egy részének nem tetszett. Mária Terézia 1778-ban, a bajorokkal folytatott háború idején magához rendelte Lipótot Bécsbe. A nagyhercegnek nem volt kedvére az utazás, de végül ezt is a saját hasznára fordította. Beleláthatott József diktatórikus módszereibe, a centralista politika hátrányaiba, már amennyit Mária Terézia engedett neki. Lipót számára ez a józsefi politika ellenszenves volt, s ez is nagymértékben hozzájárult, hogy amikor tizenkét évvel később a magyar trónra került, éppen ezt a jozefinista politikát igyekezett elkerülni,

megváltoztatni. József öccse elleni arroganciája és ellenszenve oda vezetett, hogy a Lipót által kidolgozott „*Toscana alkotmányt*” – ami előnyös lett volna Firenze, illetve Toscana népének – nem engedte hatályba lépni. A józsefi ármánykodást azonban Lipót 1790-ben, a császár halála után érvénytelenítette. A testvéri, illetve a világnézeti, hatalmi huzavona a magyarázata annak, hogy Lipót miért tekinthető a sok magyargyűlölő Habsburg között a ritka kivételnek.

II. Lipót (1790-1792) uralkodása

A római katolikus vallás fontos szerepet játszott Európa szinte minden országában, de eltérő politikai, gazdasági háttérrel nyilvánultak meg a világi és az egyházi főméltóságok. Lipót már Firenzében megtapasztalta, hogy a reformkatolicizmus még a fejlett itáliai tartományban sem tudott érvényesülni. Ez a tapasztalat – mert Lipót igyekezett mindenből tanulni – vezette arra az elhatározásra, hogy amikor József után trónra lépett, tartózkodott attól, hogy a pápával úgy szembe menjen, mint tette azt bátyja.

II. Lipót koronázása Pozsonyban, 1790. november 15-én

Bécsben és Pozsonyban sokkal nehezebb helyzetben találta magát, mint ahogy azt Firenzében tapasztalta. A józsefi reformok romboló hatása kis híján maga alá temette a birodalmat. A trónra lépő uralkodónak, illetve az Udvar adminisztrációs gépezetének különösen a külpolitikai helyzet okozott fejtörést. Még zajlott a török

elleni háború, a magyar, a lengyel és cseh nemesség elégedetlenkedett. Poroszország Bécs ellenessége még azzal is kiegészült, hogy Berlin támogatta Németalföld elszakadását Ausztriától. Lipót a békülékeny politikát folytatva elérte, hogy mind a magyarok, mind a poroszok, mind a belgák fölkelését megakadályozta. Terveibe folyamatosan beavatta fiát, *Ferencet*, aki majd követni fogja a trónon.

II. Lipót 1790. augusztus 20-án fogadja a magyar küldöttséget

Alattvalói által *Bölcs Lipótnak* is nevezett uralkodó bölcsessége látványosan is megnyilvánult, amikor Frankfurtban (1790. október 9.), Pozsonyban (1790. november 15.), Prágában (1791. szeptember 6.) megkoronáztatta magát. Uralkodása éveiben bontakozott ki a francia forradalom, amit eleinte üdvözölt, de uralkodása vége felé, 1792 elején már látta annak veszélyeit is. Ez a francia forradalom már nem a felvilágosodásról, az emberek jobb létének biztosításáról, hanem a fékevesztett diktatúráról szólt. Lipót Ausztria védelme érdekében még a poroszokkal is szövetségre lépett, hogy megakadályozza a „forradalom” áttérjedését a határon.

Lipót politikájára jellemző, hogy uralkodása alatt több törvény is foglalkozott a büntetőjoggal, benne a kínvallatás, halálbüntetés megszüntetésével. A törvények foglalkoztak az erdők pusztításának, a szerencsejátékok beszüntetésének, a bányák kitermelésének szabályozásával, továbbá a vagyonszerzés körülményeivel.

Rövid, közel kétéves uralkodása váratlanul és hirtelen ért véget. A 44 évesen, kétnapos betegség után meghalt Lipótról sokan azt gondolták – híresztelések, suttogások, szabadkőműves összeesküvés, francia idegenkezűség, öngyilkosság –, hogy nem természetes halállal halt. A hivatalos jelentés a mellhártyagyulladás

következtében beállt halálról szól. A hirtelen, váratlanul, gyanús körülmények között meghalt királyok a magyar történelemben gyakoriak, mondhatni megszokottak voltak. A Habsburgok uralkodók történetére viszont nem ez volt a jellemző, hiszen ők „védettek” voltak.

II. Lipótra talán valóban találó volt a jelmondata, mely úgy szól: „*A királyok kincsei az alattvalók szívei.*” Feltehetően ez is hozzájárult ahhoz, hogy az Udvar kibékült a magyar nemességgel, s Magyarországon olyan szellemi termékek láttak napvilágot, amelyek ezt megelőzően nem jelenhettek meg. A magyar felvilágosodás alakjai között tartjuk számon például Batsányi János és Kazinczy Ferenc munkásságát.

*Batsányi János költő, író, a magyar felvilágosodás meghatározó személyisége.
Kazinczy Ferenc Mauzóleuma Széchalmon, ami valaha a magyar szellemi élet központja volt. Kazinczy Ferenc, a magyar irodalmi élet szervezője, a magyar nyelvújítás vezéralakja, szobra Sátoraljaújhelyen*

(Folytatjuk)

Bánhegyi Ferenc